**Rocznik Filozoficzny Ignatianum**
**The Ignatianum Philosophical Yearbook**
Vol. 32, No. 3 (2026), s. 209–228
PL ISSN 2300–1402
DOI: 10.35765/rfi.2026.3203.13

**Mieczysław K. Leniartek**

ORCID: 0000-0002-2979-8920
Akademia Nauk Stosowanych Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu

# Niwelacja „dialektu znaków architektonicznych" na przykładzie zbudowanego środowiska Sudetów

## Levelling the "Dialect of Architectural Signs": The Case od the Built Environment of the Sudetes

## Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie zachodzących obecnie zmian postaw w projektowaniu architektonicznym budynków zlokalizowanych w środowisku górskim o wybitnych walorach krajobrazowych. Zmiany te są pochodną odejścia od tradycyjnej estetyki i zastąpienia jej estetyką szczęścia, a także coraz bardziej popularną estetyką środowiskową. Rozważania zawarte w artykule oparto na obszernej literaturze dotyczącej architektury regionalnej i jej roli w kształtowaniu szeroko rozumianego środowiska życia człowieka, a także przemian krajobrazu kulturowego Sudetów. Jako metodę badawczą przyjęto analizę porównawczą literatury dotyczącej zmian w przestrzeni zbudowanej Sudetów. Poszerzono ją o obserwację najnowszych kreacji architektonicznych inspirowanych walorami kulturowymi subregionu. Pozwoliło to na określenie wpływu tradycyjnych wzorów – unikalnych oraz ściśle związanych z danym miejscem i jego społecznością – na formę nowej architektury. Współczesna architektura w kontekście regionalnym odnosi się do tradycji przekazywanej poprzez

specyficzne znaki architektoniczne w różnorodny sposób, co dokumentują budynki, które można uznać za cytat, kopię, naśladownictwo, inspirację lub negację tradycyjnych wzorów. Te różnorodne i tak odmienne postawy są widoczne w nowych realizacjach architektonicznych w Sudetach, których estetyka zdaje się odchodzić od tradycyjnych zasad w stronę estetyki środowiskowej. W świetle przedstawionych przykładów wydaje się, że zapewnienie ładu przestrzennego w Sudetach może przynieść nie tyle powielanie tradycyjnych znaków morfologicznych, ile odwołanie się do kontekstu przyrodniczego postrzeganego w wymiarze ekologicznym.

**Słowa klucze:** estetyka środowiskowa, architektura regionalna, krajobraz kulturowy Sudetów, dialekt znaków architektonicznych, język wzorów regionalnych.

## Abstract

The aim of the article is to show the current changes in attitudes in the architectural design of buildings located in a mountain environment with outstanding landscape values. These changes are a derivative of the departure from traditional aesthetics and replacing it with the aesthetics of happiness, as well as the increasingly popular environmental aesthetics. The considerations contained in the article are based on extensive literature on regional architecture and its role in shaping the broadly understood human living environment, as well as changes in the cultural landscape of the Sudetes. A comparative analysis of the literature on changes in the space of the Sudetes was adopted as the research method. It was extended to the observation of the latest architectural creations inspired by the cultural values of the subregion. This made it possible to determine the impact of traditional patterns – unique and closely related to a given place and its community – on the form of new architecture. Contemporary architecture in a regional context refers to tradition transmitted through specific architectural signs in a variety of ways, which is documented by buildings that can be considered as a quote, copy, imitation, inspiration or negation of traditional patterns. These diverse and so different attitudes are visible in new architectural realizations in the Sudetes, whose aesthetics seem to depart from traditional principles towards environmental aesthetics. In the light of the presented examples, it seems that ensuring spatial order in the Sudetes can bring not so much the duplication of traditional morphological signs, but the reference to the natural context perceived in the ecological dimension.

**Keywords:** environmental aesthetics, regional architecture, cultural landscape of the Sudetes, dialect of architectural patterns, language of regional patterns.

## Wstęp

W badaniach reprezentujących różnorodne dyscypliny naukowe lub artystyczne, jak antropologia kultury, estetyka, architektura krajobrazu, ekologia krajobrazu czy socjologia, architektura postrzegana jest jako zbiór symboli, w których zakodowana jest informacja-przekaz na temat zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości środowiska kulturowego. Te symbole architektoniczne przetworzone w symbole językowe stanowią części składowe specyficznej „mowy", pozwalającej na jego interpretowanie, wartościowanie i traktowanie materialnego środowiska kulturowego. W tym ujęciu krajobraz kulturowy jest środkiem międzygeneracyjnej komunikacji, na co pozwalają zawarte w nim morfoznaki złożone z zawierających znaczenia kodów obrazowych i niosących znaczenia kodów semantycznych[1].

Pojmowanie architektury jako składnika środowiska zbudowanego, a zarazem jako elementu przestrzeni semiologicznej pozwala na uznanie architektury regionalnej za przejaw charakterystycznego dla danego regionu kulturowego „dialektu"[2], będącego „regionalną odmianą języka"[3]. Stanowi on zgrupowanie różnorodnych „gwar" – odmian języka używanego na określonym obszarze[4] – i wyróżnia się na tle innych dialektów zespołem fonetycznych, gramatycznych i leksykalnych cech językowych. Na tym specyficznym „dialekcie" architektonicznym, wpisanym w szeroki kontekst kulturowy, opiera się proces kształtowania poczucia tożsamości lokalnej wspólnoty[5].

Obecnie zauważa się nasilenie niwelacji dialektów – procesu lingwistycznego polegającego na redukcji zróżnicowania w danym języku, przejawiającego się w zbliżaniu się różnych gwar i zaniku różnic międzydialektalnych, jak też przejmowania cech języka standardowego. Zjawisko to jest następstwem edukacji, kodyfikacji norm językowych, oddziaływania mediów, a także zmiany trybu życia i zwyczajów. Podobnie jak w strukturach językowych, zauważa się w środowisku zbudowanym

1 Marika Pirveli, „Architektura mówi językiem symboli", w: *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, red. Bohdan Jałowiecki, Andrzej Majer, Marek Szczepański (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2005), 95–103; Marika Pirveli, „Od morfologii przez urbomorfologię do morfoznaku", *Przegląd Geograficzny* 4 (2011): 507–529.

2 https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dialekt;3892421.html (dostęp: 17.03.2023).

3 https://sjp.pwn.pl/sjp/dialekt;2555052.html (dostęp: 17.03.2023).

4 https://wsjp.pl/haslo/podglad/41279/gwara/4544601/wiejska (dostęp: 17.03.2023).

5 Kamila Łuczak, Anna Leśniak, „Tożsamość miejsca w kontekście architektonicznym", *Przestrzeń / Urbanistyka / Architektura* 1 (2021): 79–90.

zacieranie różnic regionalnych przejawiających się w tradycyjnych strukturach osiedli, wsi, miasteczek oraz architekturze poszczególnych obiektów. Następuje zanik tradycyjnych elementów krajobrazu i jego indywidualnej specyfiki, w tym zabytkowej i tradycyjnej (wernakularnej) zabudowy, zespołów zieleni i form użytkowania[6].

## Przekaz architektury regionalnej

Architektura regionalna jest elementem krajobrazu kulturowego, na który składają się: zestaw powiązanych przestrzennie obiektów fizycznych, system procesów naturalnych i antropogenicznych integrujących te obiekty, zbiór bodźców, zbiór wartości, system funkcji krajobrazu. Elementy materialne krajobrazu wraz z ich wartościami, szczególnie wizualnymi, stanowią specyficzny tekst, symbol, ikonę palimpsest, wręcz metaforę. Przez elementy materialne krajobrazu można odczytać zawarte w nim treści niematerialne. Stąd też krajobraz kulturowy jest swoistą formą przechowywania pamięci miejsca, która ma zarówno charakter materialny, jak też aksjologiczny, fenomenologiczny, ontologiczny i semantyczny[7].

Elementy fizyczne krajobrazu – od założeń całych jednostek osadniczych na tle krajobrazu, po formy architektoniczne poszczególnych budynków z ich wnętrzami i wystrojem – świadczą o dawności, historyczności i autentyczności miejsca. Jego oryginalność pozwala na wyróżnienie danego obszaru i zajmujących go grup etnicznych, budując w ten sposób poczucie przynależności do zajmującej to samo miejsce i podzielającej te same wartości społeczności, określane jako „tożsamość" lub „swojskość"[8].

Analiza historycznego krajobrazu pozwala odczytać w nim zasady kształtowania zespołów zabudowy (układ gruntów, formy zieleni, drogi i place, rozplanowanie i zwartość zabudowy, dostępność usług oraz produkcji), jak też poszczególnych budynków (rozplanowanie, kompozycja elewacji, proporcje i wielkości bryły, kształt dachu, charakter detalu

6 Elżbieta Raszeja, Magdalena Szczepańska, Anna Gałecka-Drozda, Ewa de Mezer, Agnieszka Wilkaniec, *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju* (Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2022), 109–116.

7 Urszula Myga-Piątek, „Pamięć krajobrazu – zapis dziejów w przestrzeni", *Studia Geohistorica* 3 (2015): 29–45.

8 Marek Konopka, Dorota Matyaszczyk, Ewa Pustoła-Kozłowska, *Każde miejsce opowiada swoją historię, czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim* (Poznań: Fundacja Fundusz Współpracy, 2001).

architektonicznego, typ konstrukcji i rodzaj materiału). Architektura regionalna, sama będąc przejawem twórczości, jest zarazem tłem dla innych form wyrazu artystycznego, jak malarstwo, rzeźbiarstwo i rzemiosło artystyczne czy też twórczość literacka, kreacja teatralna i parateatralna (obrzędowa) oraz muzyka. Wszystkie te cechy krajobrazu – fizyczne i niematerialne, nadają mu wymiar symboliczny – *genius loci* (ducha miejsca) – i świadczą o jego wyjątkowości[9].

„Swoje miejsce" – postrzegane z perspektywy ruralistyczno- lub urbanistyczno-architektonicznej jako pewne szczególne dla obszaru (regionu) formy budownictwa, układu planistycznego, zwłaszcza w odniesieniu do budownictwa tradycyjnego – stanowi element szerszego, lokalnego zbioru wartości identyfikowanych przez lokalną społeczność z perspektywy psychologicznej, socjologicznej, politologicznej, geograficznej, historycznej i ekonomicznej. W tym regionalnym i lokalnym uniwersum symbolicznym przestrzeń fizyczna przenika się z przestrzenią społeczną, tworząc specyficzną przestrzeń kulturową[10].

Szczególną rolę w kształtowaniu wizerunku danego „miejsca" miały poszczególne obiekty, ponieważ, jak wskazuje Wojciech Jan Chmielewski:

> (…) przeważnie one identyfikowały się z lokalnym tworzywem, materiałem budowlanym, tradycyjną formą (niekoniecznie etniczną), sposobem wznoszenia i oczywiście detalem budowlanym, który z czasem stał się obowiązującą architekturą. Były one przede wszystkim wyrazem naturalnych potrzeb: konstrukcyjnych, klimatycznych, a zarazem estetycznych, oraz wiedzy praktycznej wyspecjalizowanych ekip budowlanych, przekazywanej z pokolenia na pokolenie, niekiedy za pośrednictwem wzorników. Gwarantowało to niezawodność i niezmienność sprawdzonych rozwiązań. Za tym też kryła się lokalność praktycznych metod, odmiennych w zależności od naturalnych uwarunkowań oraz zasobów materiałowych[11].

9 Aldona Kożan, Krzysztof Balcerek, „Zasady kształtowania krajobrazów wiejskich – rozważania o wartościach wymiernych i kulturowych", *Architektura Krajobrazu* 1-2 (2005): 90–97.

10 Marek S. Szczepański, „Od identyfikacji do tożsamości", *Gazeta Uniwersytecka UŚ* 1 (2005), https://gazeta.us.edu.pl/node/227431 (dostęp: 17.03.2023).

11 Wojciech Jan Chmielewski, „Detal regionalny reakcją na procesy globalizacji?", *Zawód: Architekt* 83 (2022): 34–41.

## Sudecki „dialekt znaków architektonicznych"

Sudety to łańcuch górski na obszarze południowo-zachodniej Polski i północnych Czech oraz w niewielkiej części Niemiec. Cechuje je bardzo zróżnicowana rzeźba terenu i wysoki stopień zalesienia, różnorodność przyrody, jak też znaczne walory kulturowe wynikające z bogatej historii regionu. Osadnictwo na tym terenie miało miejsce już w paleolicie, a jego nazwa – *Sudeti Montes* – pojawiła się na mapie greckiego geografa Klaudiusza Ptolemeusza już w II w. n.e. Z czasem na rozległym obszarze pogórza Sudetów i na terenach górskich ukształtowały się trzy wyraźnie identyfikowalne zespoły osadnicze: w Kotlinie Jeleniogórskiej wraz z otaczającymi je Karkonoszami, Górami Izerskimi, Rudawami Janowickimi, Górami Kaczawskimi, w Kotlinie Kłodzkiej – z Górami Stołowymi, Bystrzyckimi, Orlickimi, Bialskimi, Złotymi i Masywem Śnieżnika oraz w regionie wałbrzyskim – z Górami Wałbrzyskimi, Sowimi, Kamiennymi, Wzgórzami Włodzickimi oraz pasmem Przedgórza. Tym, co wyróżnia je w powszechnej percepcji, jest krajobraz z charakterystyczną zabudową regionalną.

Sudecka architektura regionalna to zabudowa wiejska, będąca odbiciem warunków środowiskowych i stylu życia mieszkańców, w tym ich potrzeb egzystencjalnych i estetycznych[12]. Ponadto lokalny koloryt wniosła, wraz z rozwojem na tym terenie lecznictwa uzdrowiskowego, zabudowa kurortowa, a z zainteresowania walorami krajobrazowymi wyłoniła się specyficzna, wiązana z turystyką zabudowa w postaci karczm, zajazdów i schronisk[13]. Pomimo kataklizmu II wojny światowej i związanego z nią przerwania na znacznym obszarze Sudetów tradycji kulturowej i późniejszej wobec niej obojętności nowych mieszkańców, jak i presji inwestycyjnej XX, a szczególnie XXI w. zachowały się liczne ślady architektury regionalnej, decydujące o unikalnych cechach krajobrazowych subregionu.

Specyficzny, miejscowy kod kulturowy przejawia się w regionalnej formie architektonicznej. Jak wskazuje Hanna Ojrzyńska:

12 Elżbieta Trocka-Leszczyńska, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1995).

13 Tadeusz Biesiekierski, Jacek Suchodolski, Elżbieta Trocka-Leszczyńska, *Architektura na obszarze Sudetów. Sudety środkowe, wschodnie i Przedgórze Sudeckie* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1999); Jacek Suchodolski, *Regionalna architektura zajazdów i schronisk na ziemi wałbrzyskiej* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2011); Jacek Suchodolski, *Architektura schronisk górskich w Sudetach* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 2014).

> Jej podstawowymi wyznacznikami są: przysadzista, zwarta i prosta bryła budynku, użycie lokalnych materiałów budowlanych oraz rozwiązanie detali stanowiące przystosowanie do warunków klimatu górskiego. W większości budynków zastosowano grube, wieńcowe ściany (z których nawietrzne są oszalowane), małe otwory okienne, stromy dach i wysunięte okapy. (…) W wyniku zależności od zmiennie przestrzennie warunków atmosferycznych oraz zasięgu wpływów innych kultur, sudecka forma architektoniczna rozbudowana została o szereg dodatkowych, mikroregionalnych wyznaczników, których obecność uwydatnia różnorodność krajobrazu sudeckich wsi[14].

Sudecką architekturę uzdrowiskową reprezentują dawne zajazdy i gościńce dla kuracjuszy, a przede wszystkim późniejsze łazienki, pijalnie, hale spacerowe, domy zdrojowe, pawilony i teatry. Zajazdy i gościńce są zapisem tradycji w postaci zachowanych dużych, parterowych budynków z wyżką, o drewnianej, zrębowej konstrukcji ścian, niekiedy z słupowo-ryglowymi piętrami i mansardowymi dachami. Budynki uzdrowiskowe wykonane z drewna lub murowane wykazują natomiast większą różnorodność stylistyczną – obok budynków w stylu neoklasycystycznym występują także obiekty o wzorach secesyjnych czy orientalnych. Ich elewacje urozmaicają werandy, balkony, daszki i liczne drewniane detale architektoniczne, często z dekoracyjnym ornamentem. Jak zauważa Marek Piróg:

> Brak jest wykształconego jednolitego stylu nie tylko w odniesieniu do wszystkich, ale także w obrębie poszczególnych uzdrowisk. Architektura uzdrowiskowa nie jest ani monumentalna, ani prowokacyjna, ale w dużym stopniu reprezentacyjna. Wpływ na kształtowanie formy obiektów ma także regionalna architektura obszaru Sudetów[15].

Architektura turystyczna przejawia się w postaci schronisk, które wznoszono zwykle w zgodzie z miejscową tradycją budowlaną. Są to najczęściej budynki z drewna i kamienia, o konstrukcji zrębowo-murowanej, ze ścianami parteru i szczytem pokrytym deskami, przykryte stromymi, dwuspadowymi dachami, czasem mansardowym z naczółkiem oraz z wyżką. Niewielkie okna z opaskami niekiedy wyposażone są w okiennice. Jacek Suchodolski wskazuje, że:

---

14 Hanna Ojrzyńska, „Przemijanie krajobrazu sudeckiej wsi – na przykładzie Gór Bialskich", *Ziemia* LXV (2019): 227–228.

15 Marek Piróg, „Wartości architektury uzdrowiskowej w kontekście ochrony krajobrazu uzdrowisk dolnośląskich", *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych* 3 (2013): 41.

> Wznoszone przeważnie w duchu miejscowej tradycji budowlanej – zrodzonej z wielowiekowych doświadczeń mieszkającej tu ludności – schroniska, zajazdy, gospody, stanowiły charakterystyczny wyróżnik w pejzażu Ziemi Kłodzkiej[16].

To spostrzeżenie można odnieść również do innych obszarów Sudetów, z wyróżnieniem Karkonoszy, gdzie schroniska, choć znacznie większe i o bardziej złożonej formie, wciąż zachowały odniesienia do wzorów regionalnych.

## Próby kontynuacji wzorów kulturowych

Zainteresowanie architekturą regionalną wsi sudeckiej wyłoniło się w latach 70. XX w. w opozycji do popularnego wówczas modernizmu. Przełożyło się to na podjęcie szeregu badań naukowych z zakresu historii architektury i konserwacji zabytków, obejmujących analizy rozplanowań jednostek osadniczych oraz zasad kształtowania, konstruowania i zdobienia w detal budynków mieszkalnych i publicznych[17]. Badania te zaowocowały sformułowaniem Karty Sudeckiej, w której określono zasady przekształcania istniejących budynków i projektowania nowych w zgodności z tradycją miejsca[18]. Jej rozwinięciem był szereg publikacji upowszechniających miejscowe wzory[19], a także katalog form miejscowych[20], poradniki budowy domów oraz katalog typowych domów o cechach regionalnych[21].

---

16 Jacek Suchodolski, „Zapomniane schroniska Ziemi Kłodzkiej. O architekturze inspirowanej miejscową tradycją budowlaną", *Budownictwo i Architektura* 3 (2021): 119.

17 Anna Bocheńska-Skałecka, „Regionalizm w architekturze wsi jako czynnik wpływający na zachowanie tożsamości lokalnych i indywidualnych cech kulturowych", *Architektura Krajobrazu* 3-4 (2005): 112.

18 Tadeusz Biesiekierski, „Karta Sudecka", *Dolnośląski Przegląd Gospodarczy*, 4 (1976): 10.

19 Tadeusz Biesiekierski, Stanisław Bocheński, Elżbieta Trocka-Leszczyńska, Stanisław Wiatrzyk, „Architektura regionalna Sudetów – problemy kontynuacji", *Architektura* 1-2, (1987): 23–28; Janusz Korzeń, „Zasady ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego w obszarze Karkonoszy i Gór Izerskich", *Architektura*, nr 1-2 (1987): 41–44.

20 Tadeusz Biesiekierski, Stanisław Bocheński, Elżbieta Trocka, Stanisław Wiatrzyk, *Elementy i detale architektury regionalnej Dolnośląskiego Pasma Sudetów* (Wrocław: Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego, 1982).

21 Tadeusz Biesiekierski, Stanisław Bocheński, Elżbieta Trocka, Stanisław Wiatrzyk, Andrzej Jarosiński, Jacek Suchodolski, *Vademecum inwestora i projektanta działającego w rejonie Sudetów Zachodnich* (Wałbrzych: Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego i Nadzoru Budowlanego, 1990).

W ślad za tym nie podążyła praktyka architektoniczna i, jak zauważa Jacek Suchodolski:

> (…) Najczęściej bryła współcześnie wzniesionych tu obiektów jest kompilacją przypadkowych form lub imituje nieudolnie regionalny detal budowlany. Również znaczna część nowych budynków wykazuje w swej architekturze obce cechy dla regionu sudeckiego (…). Stosowane rozwiązania konstrukcyjne w obiektach o mniejszej lub większej kubaturze nie wykazują cech regionalnych (…). Materiały budowlane pochodzenia miejscowego, jak kamień i drewno są nadal w sposób niewystarczający wykorzystywane w tutejszej nowej zabudowie (…)[22].

Postępująca degradacja architektury regionalnej spowodowała wznowienie z początkiem XXI w. akcji propagowania rodzimych wzorów architektonicznych. Opublikowany został popularny folder prezentujący wyróżniające się w sudeckim krajobrazie obiekty[23], poradnik dla inwestorów[24] oraz podręcznik dla projektantów i budowniczych[25]. Wskazano w nich tradycyjne rozwiązania przestrzenne decydujące o charakterze tego subregionu – stąd pożądane do utrzymania i kontynuowania.

Do podjęcia próby ich współczesnej interpretacji zachęcono środowisko architektoniczne poprzez zorganizowanie przez Starostwo Powiatowe w Kłodzku w 2009 r. konkursu na opracowanie koncepcji modelowego dla Ziemi Kłodzkiej domu jednorodzinnego. Wyróżnione w nim prace złożyły się na katalog projektów o cechach architektury regionalnej (SPK 2011)[26]. Podobny konkurs, którego celem było opracowanie modelowego domu przysłupowego, zorganizowany został w 2012 r. przez Stowarzyszenie Dom Kołodzieja oraz Stowarzyszenie Fahring Umgebindehaus. Jego rezultatem jest katalog z nagrodzonymi pracami koncepcyjnymi oraz kilka kompletnych, powszechnie dostępnych projektów budowlanych[27].

---

22 Jacek Suchodolski, *Regionalizm w kształtowaniu formy architektury współczesnej na obszarze Sudetów* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1996), 184.

23 Jacek Suchodolski, *Architektura regionalna pogranicza kłodzko-orlickiego / Lidová architektura v kladsko-orlickém pohraničí / Regionale Baukunst des Glatzer Landes und des Adlergebirge-Grenzgebietes* (Kłodzko: Starostwo Powiatowe, 2005).

24 *Typowa architektura Karkonoszy i Gór Izerskich. Poradnik inwestora* (Jelenia Góra: Karkonoska Agencja Rozwoju Regionalnego, 2013).

25 Pavel Klimeš, Jiří Louda, Jana Mejzrová, *Typowa Architektura Karkonoszy i Gór Izerskich. Inspiracyjny podręcznik dla budowniczych i projektantów* (Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2010).

26 *Dom ziemi kłodzkiej: Katalog projektów domów jednorodzinnych o cechach architektury regionalnej* (Kłodzko: Starostwo Powiatowe w Kłodzku, 2011).

27 https://www.goryizerskie.pl/?file=art&art_id=969 (dostęp: 17.03.2023).

Jednakże pomimo tych wysiłków można zauważyć postępujące rozmywanie znaczeń zawartych w replikowanych wzorach sudeckiej architektury regionalnej. Jak stwierdza Wojciech Jan Chmielewski:

> (…) motywacje zastosowania detalu regionalnego we współczesnej architekturze, którego istotę próbujemy ciągle zachować dla potomnych w olbrzymiej spuściźnie historycznej, nie powiodły się. Dzisiejszą architekturę motywują rosnące potrzeby zarówno ilościowe, jak i funkcjonalne, komercyjne aspekty zysku i renty, szybki indywidualny sukces. Sprzyjają temu nowe technologie budowlane oraz techniki projektowe, w których perfekcja i ekonomika rozwiązań, jak również globalne wymagania użytkowe tworzą gładkie, strukturalne przegrody zamykające architekturę na świat znanych i czytelnych do tej pory doznań estetycznych[28].

## Regionalizm w praktyce architektonicznej

Współczesna architektura w kontekście regionalnym odnosi się do niej w różnorodny sposób – od cytowania tradycyjnych wzorów, poprzez ich kopiowanie, a następnie naśladownictwo, po inspirację – wszystkie te postawy w kontrze do negacji tych wartości.

Cytat to budynek o cechach regionalnych, który w całości lub w części przystosowywany jest do pełnienia nowych funkcji lub wymagań lub też został wbudowany w nowo projektowaną większą strukturę przestrzenną[29]. Kopia to nowy budynek zaprojektowany według „regionalnych", charakterystycznych dla danego kręgu kulturowego zasad dotyczących formy, konstrukcji, detalu i wystroju architektonicznego. Naśladownictwo to budynek będący swobodną interpretacją lokalnego kodu architektonicznego, najczęściej skutkującą zerwaniem z ukształtowanym przez wieki ideałami ładu i harmonii. Inspiracja to budynek będący twórczą interpretacją miejscowej tradycji architektonicznej bądź też kreowaniem nowego, atrakcyjnego języka wzorców wywiedzionego ze środowiska przyrodniczego miejsca lokalizacji. Negacja to budynek będący całkowitym odejściem nie tylko od lokalnej tradycji architektonicznej, ale również od wszelkiej stylizacji, stanowiący często przejaw tendencji artystowskich lub ludycznych.

---

28 Wojciech Jan Chmielewski (2022), „Detal regionalny reakcją na procesy globalizacji?", *Zawód: Architekt* 83 (2022): 41.

29 Tadeusz Biesiekierski, „Pierwiastki tradycji jako inspiracja do kształtowania współczesnej formy w Sudetach", w: *Architektura regionalna, Materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22–23 września 1994 r.* (Wałbrzych: Wydawnictwo „Ziemia Kłodzka", 1996), 5–9.

Ilustracją tych tak odmiennych postaw są liczne zrealizowane w ostatnich latach projekty w Sudetach i sąsiadującym z nim bezpośrednio rozległym obszarze, powiązanym z nim krajobrazem fizycznym i kulturowym. Studium przypadków obejmuje dwie kategorie budynków, znaczących w percepcji tego obszaru ze względu na ich ilość. Są to domy jednorodzinne i domki rekreacyjne oraz hotele i apartamentowce. W uznaniu pewnej jednolitości obszaru z punktu widzenia jego percepcji ukazane zostały te same podejścia do projektowania w specyficznym kulturowym środowisku obserwowane we wschodniej i zachodniej części obszaru.

## 1. Domy jednorodzinne i domki rekreacyjne

– Cytat – Dom dla rodziców (Dům pro rodiče); Stará Červená Voda, Czechy; projekt: TRI.ŠTRNÁST architekti; realizacja 2016–2019[30]

Dom starszego małżeństwa powstał w malowniczych Jesionikach na dawnej działce zagrodowej w wyniku przebudowy znajdującej się tam starej stodoły. Jego nowa, drewniana konstrukcja została umieszczona pomiędzy oryginalnymi granitowymi ścianami stodoły, które pozostawiono jako materialny zapis tradycji kamieniarskiej tego miejsca. Niepodpiwniczony dom o powierzchni 66 m² posiada jedną kondygnację nadziemną oraz poddasze użytkowe. Elewacje pokryte zostały opalanymi metodą *shou sugi ban* deskami świerkowymi, a dach pokryto czarną blachą falistą. Ramy drewnianych okien obwiedziono blachą ocynkowaną. Przy wschodniej zewnętrznej ścianie budynku zamontowano zewnętrzny komin ze stali nierdzewnej. Od południa domu wykonano kamienny, osłonięty płachtą taras. Dopełnieniem założenia jest oddzielny budynek mieszczący kawalerkę i garaż, a także dwie szopy i piec chlebowy.

– Kopia – Dom w Sudetach; Polanica-Zdrój, Polska; projekt: arch. Rafał Winiewicz, Winiewicz Architekci; realizacja: 2001–2009[31]

Dom wybudowany został na działce o powierzchni 10 100 m², położonej poza zwartą zabudową miejscowości, na wzniesieniu, z którego otwierają się widoki na Góry Bystrzyckie. Stanowi on element większego, jednorodnego pod względem przestrzennym zespołu zabudowy, przypominającego swym rozplanowaniem tradycyjną, zamkniętą zagrodę. Architektura domu nawiązuje do kształtu domów alpejskich, stanowi też echo pawilonu z kręgielnią przy „Tyroler Hof" w tym stylu, wzniesionego w latach 20. XX w. w centrum wsi kuracyjnej i zachowanego do dzisiaj. Budynek o powierzchni 324 m² ma rozczłonowany plan i zróżnicowaną

30 https://tri.strnast.com/projekt/rd-stara-cervena-voda/ (dostęp: 17.03.2023).

31 http://www.winiewicz.com/portfolio/dom-w-polanicy/ (dostęp: 17.03.2023).

bryłę. W elewacji wyróżniono cokół, którym są otynkowane ściany parteru, na nim zaś wspiera się odeskowane poddasze. Budynek przykryto dachem o niewielkim pochyleniu, z daleko wysuniętymi okapami. Budynek wykonany został w konstrukcji tradycyjnej, murowanej, z drewnianą więźbą dachową pokrytą blachą stalową.

– Naśladownictwo – Hyttee; Janowiec, gm. Bardo; projekt: arch. Marlena Kiljan, Marek Piojda; realizacja: 2019[32]

Domek wypoczynkowy został wybudowany na blisko hektarowej działce, z której rozpościera się piękny widok na Przedgórze Sudeckie, Góry Sowie oraz Bardzkie. Jest to niewielki dom, mieszczący salon z aneksem kuchennym, łazienkę i umieszczoną na antresoli sypialnię, o łącznej powierzchni pomieszczeń 26 m². Minimalistycznie urządzone wnętrze otwarte jest na taras, z którego rozpościera się widok na górski krajobraz. Oszczędna forma domku nawiązuje do architektury regionalnej Sudetów, jak i stylu skandynawskiego. Prostopadłościenna bryła, przykryta dwuspadowym, symetrycznym dachem wykonana została z naturalnych materiałów, w tym ekologicznych paneli. Elewację i dach pokrywają deski z opalonego drewna, upodabniając obiekt do tradycyjnych szop pasterskich. Znamię „współczesności" nadaje domkowi znaczne przeszklenie zwróconej na góry elewacji oraz bezokapowe wykończenie dachu.

– Inspiracja – Dom ze szklarnią (Dům se skleníkem); Hořice, Czechy; projekt: arch. Richard Heger, arch. David Kazický, RicharDavidArchitekti; realizacja: 2014–2018[33]

Dom wzniesiony został w malowniczych Podkarkonoszach, na dużej działce o powierzchni 3100 m², w większości zajętej przez sad. Zlokalizowany pośrodku niego budynek składa się z rozdzielonych konstrukcyjnie i funkcjonalnie części mieszkalnej na parterze i szklarni na piętrze, do której prowadzą zewnętrzne schody. Wszystkie wnętrza domu są maksymalnie otwarte na okalający budynek taras, i dalej na ogród, poprzez duże przesuwne okna. Taras jest całkowicie przykryty daleko wysuniętym okapem dachu szklarni, co nadaje całemu założeniu nieco tradycyjny charakter. Budynek zaprojektowano jako murowany, niskoenergetyczny z akumulującą ciepło ścianą nośną z piaskowca, wentylowaną elewacją wyłożoną deskami modrzewiowymi oraz piecem na drewno z wymiennikiem. Szklarnia umieszczona w przestrzeni pod

32 https://sztuka-architektury.pl/article/13110/hyttee-drewniany-domek-wypoczynkowy (dostęp: 17.03.2023).

33 https://www.richardavid.cz/projects/5774521 (dostęp: 17.03.2023).

dachem z półprzezroczystego poliwęglanu pozwala na wykorzystanie ciepła resztkowego z części mieszkalnej domu.

– Negacja 2. – Domek wakacyjny „u Gai", Radomice, gm. Wleń; projekt: arch. Rafał Oleksik, SAN Architektura Rafał Oleksik; realizacja: 2022[34]

Minidomek letniskowy, jeden z dwóch, został postawiony na wzgórzu z widokami Gór Izerskich i Karkonoszy. Zostało to zrobione tak, aby ograniczyć ingerencję w środowisko przyrodnicze. Na powierzchni 81 m² zaplanowano salon z aneksem kuchennym, łazienkę i garderobę oraz sypialnię na antresoli. Formę domku zainspirowało sąsiedztwo dawnego kamieniołomu – stąd jego kształt ociosanego, nadwieszonego nad kamiennym cokołem sześcianu, który zdaje się lewitować nad zboczem. Domek wykonany został w technologii drewna klejonego, ocieplony i w całości pokryty z zewnątrz deskami z modrzewia syberyjskiego. Wnętrze z olbrzymim, panoramicznym oknem urządzone jest w nowoczesnym stylu, z dominacją drewna, stali i kamienia. Wydaje się, że całość, jakkolwiek interesująca formalnie i zaplanowana zgodnie z zasadami „zielonej architektury", stanowi niepotrzebną dominantę w krajobrazie górskim.

## 2. Hotele i apartamentowce

– Cytat – Hotel Bukowy Park Medical Spa, Polanica-Zdrój; projekt: arch. Jacek Zaleśny, AR-cad Studio; realizacja: 2010–2011[35]

Hotel zlokalizowany jest w centrum uzdrowiska, naprzeciwko parku i Nowego Domu Zdrojowego. Powstał on z połączenia i modernizacji willi dr. Arthura Fundnera i pensjonatu I rangi „Hedwig" pochodzących z 1. połowy XX w., a pełniących w 2. połowie XX w. funkcje siedziby dyrekcji oddziału Funduszu Wczasów Pracowniczych „Wawel" oraz domu wczasowego „Pionier". Architekturę tych budynków cechował wyrafinowany eklektyzm, który przejawiał się w skomplikowanych, malowniczych formach i bogatych detalach ornamentacyjnych. Budynki przez wybudowanie plomby scalono w jedną całość, tworząc hotel z 38 pokojami, restauracją i rozbudowana strefą wellness & spa. Zachowano przy tym ich pierwotny, oryginalny styl, określany jako regionalny, podgórski, sanatoryjno-pensjonatowy, cechujący się stromymi, wielopłaszczyznowymi dachami, często zwieńczonymi wieżyczkami, a także licznymi werandami i balkonami.

34 https://www.sanarch.pl/domy?lightbox=dataItem-lces7oo21 (dostęp: 17.03.2023).

35 https://ar-cad.pl/ (dostęp: 17.03.2023).

– Kopia – Hotel Sudetia, Świeradów-Zdrój; projekt: arch. Wojciech Jarząbek; realizacja: 2019[36]

Budynek wzniesiony został w pobliżu centrum uzdrowiska, na obrzeżach Parku Zdrojowego. Położony na stoku otwiera się na otaczający malowniczy krajobraz górski. Obiekt o rozczłonowanej bryle mieści 8 pokoi hotelowych i 4 apartamenty, restaurację, salę konferencyjną, kryty basen, salę gimnastyczną i część rehabilitacyjną. Swym postmodernistycznym stylem nawiązuje do architektury ekskluzywnych pensjonatów wybudowanych w dawnym Bad Flinsberg na początku XX w. Na unikalny charakter obiektu składają się takie elementy jak: wysoki, kamienny cokół, ściany parteru i poddasza stylizowane na mur pruski, wielospadowy, mansardowy dach z daleko wysuniętymi szczytami oraz drewniane balkony. Duże przeszklenia ścian parteru otwierają wnętrze na górującą nad uzdrowiskiem Sępią Górę. Całość stanowi swoistą wariację na temat dziewiętnastowiecznej architektury kurortowej i stylowych wnętrz budynków uzdrowiskowych.

– Naśladownictwo – Aparthotel Św. Wawrzyniec (Aparthotel Sv. Vavřinec), Pec pod Sněžkou; projekt: arch. Jiří Opočenský, arch. Štěpán Valouch, arch. Vojtěch Kratochvíl, arch. Anna Schneiderov, OV-a architekti Studio; realizacja: 2018[37]

Kompleks hotelowy złożony z 4 budynków mieszczących 90 apartamentów zlokalizowany został u podnóża najwyższego szczytu Karkonoszy, wśród starych wolnostojących domów, usytuowanych wzdłuż głównej ulicy kurortu narciarskiego. Został on zbudowany w stylu alpejskim, co obejmuje dyspozycje przestrzenne w skali od krajobrazu do wnętrza. Budynki Aparthotelu wyrastają z „łąki", jaką jest pokryty trawą dach parterowego pawilonu wejściowego, mieszczącego poza recepcyjnym lobby pokoje gier, winiarnię, restaurację, supermarket, aptekę, sklep sportowy i serwis rowerowo-narciarski. Każdy z budynków posiada odmienną bryłę oraz usytuowanie, dzięki czemu pomiędzy obiektami wprowadzona została typowa dla alpejskich miejscowości dynamiczna relacja przestrzenna. Wnętrza w stylu glamour, skandynawskim, modern oraz karkonoskim zaaranżowane zostały z wykorzystaniem kamienia, drewna i skóry, co nadaje im charakter autentyczności.

– Inspiracja – Hotel Split, Kadaň, Czechy; projekt: arch. Vít Branda, Atelier a3; realizacja: 1994–2002, 2010–2011[38]

36 https://hotelsudetia.pl/ (dostęp: 17.03.2023).

37 https://www.ov-a.cz/cs/aparthotel-sv-vavrinec-v-peci-pod-snezkou/ (dostęp: 17.03.2023).

38 https://hotel-split.hotel.cz/ (dostęp: 17.03.2023).

Hotel znajduje się w mieście położonym między Rudawami a Wzgórzami Doupowskimi, nad rzeką Ohře. Mieszczą się w nim 23 pokoje, 6 apartamentów, centrum odnowy biologicznej i restaurację. Stanowi on układ dwóch kontrastujących ze sobą brył powiązanych ze sobą łącznikiem. Pierwsza, dwukondygnacyjna, posiada urzeźbioną formę z wspartym na stalowych słupach piętrem o skośnych ścianach i sfalowanym, z silnie wysuniętym okapem dachem. Druga bryła, czterokondygnacyjna, posiada prostopadłościenny kształt, lecz nawiązuje do dynamiki pierwszej częściowym oderwaniem parteru od ziemi, przełamaną w pionie elewacją i zaokrągleniami narożników. Budynki zróżnicowane zostały pod względem materiałowym: pierwszy wykonano z cegły i lakierowanych płyt, drugi pokryto deskami, łącznik blachą fałdową. Całość kompozycji cechującej się płynnym i plastycznym kształtowaniem formy architektonicznej wpisuje obiekt w nurt architektury organicznej.

– Negacja – Apartamentowiec Biała Perła, Sienna; projekt: arch. Marcin Kucharski, Q2 studio; realizacja: 2011 r.[39]

Hotel został wzniesiony w ośrodku narciarskim u podnóża Czarnej Góry w Masywie Śnieżnika. Mieści on 111 apartamentów o powierzchni całkowitej 10 237 m². Ten olbrzymi obiekt składa się z części przeznaczonej na garaże i zaplecze techniczne oraz drugiej, pięciokondygnacyjnej, o funkcji mieszkalnej, z salą konferencyjną, restauracją i basenem w podziemiu. Część mieszkalna na planie trójkąta, wyznaczonego górskimi strumieniami i skrajem lasu, została wcięta w zbocze góry. Jej rzut posiada centralny rdzeń z pionem komunikacyjno-technicznym, który jest otoczony korytarzem hotelowym. Elewacja budynku z ogromnymi oknami została pocięta poziomymi, białymi pasmami z paneli szklanych, co nadaje mu lekkości. Na dachu budynku umieszczono taras widokowy ze strefą wypoczynkową dla mieszkańców. Ta architektura, nawiązująca do stylu międzynarodowego – prądu architektury modernistycznej, wydaje się wchodzić w konflikt z walorami krajobrazowymi miejsca.

## Podsumowanie

Prezentowane projekty są wybranymi spośród olbrzymiej liczby powstających współcześnie nijakich pod względem architektonicznym budynków. Tym niemniej odzwierciedlają one świadome decyzje przestrzenne w specyficznym środowisku kulturowym. Przekładają się one na kształt opinii publicznej w tej sprawie, a w konsekwencji na wybory

39 https://q2studio.pl/portfolio/biala-perla-ii/ (dostęp: 17.03.2023).

przyszłych inwestorów i użytkowników. Decyzje te mogą być całkowicie podporządkowane tradycyjnym wzorom lub mogą zawierać pierwiastek kreatywności, wyzwolonej przez obcowanie z regionalną architekturą. Może to mieć miejsce zarówno w odniesieniu do obiektów wznoszonych w kontekście historycznej zabudowy, jak i tych powstających w otwartym krajobrazie.

Zauważa się też, że pojawiają się nowe propozycje przestrzenne, wywodzące się z zainteresowania ekologią. W tym przypadku obserwuje się stosowanie najnowszych, wysublimowanych technik proekologicznych, co znajduje odzwierciedlenie w estetyce architektury budynków. Z kolei nowe i wciąż zmieniające się trendy w turystyce stymulują rozwiązania motywowane raczej marketingiem niż wymogami ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego.

Przegląd nowej architektury sudeckiej dowodzi, że dotychczasowe instrumenty planistyczne, akcje popularyzatorskie, jak i edukacja architektoniczna nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Zagraża to środowisku kulturowemu Sudetów wobec ilości i skali budynków, a także ich niekontrolowanemu rozprzestrzenianiu się. Innym dysharmonijnym czynnikiem w środowisku Sudetów są budynki stanowiące nową dominantę w krajobrazie, przekreślające walory górskiego i podgórskiego krajobrazu.

W świetle przedstawionych przykładów wydaje się, że zapewnienie ładu przestrzennego w Sudetach może przynieść nie tyle powielanie tradycyjnych znaków morfologicznych, ile odwołanie się do kontekstu przyrodniczego postrzeganego w wymiarze ekologicznym. Jak zauważa Juliusz Zieliński:

> Tak dla wszystkich dziedzin, jak i dla architektury zdaje się nadchodzić okres „paradygmatu ekologicznego", swoistego dyktatu dziejowej konieczności. Oznaczać to będzie wytworzenie się nowego instrumentarium form jako oczywistej pochodnej innego stylu myślenia. Można przypuszczać, że w ramach tego instrumentarium rozwiną się różne nurty, kierunki i szkoły w architekturze, która jako sztuka nie może zrezygnować z oryginalności i atrakcyjności wypowiedzi artystycznej. Będzie to wszakże estetyka ekologiczna, podyktowana przez wartości Prawdy i Dobra, tym razem pomyślane w sensie najbardziej podstawowym – jako Prawda o Życiu i Dobro dla Życia. Ujawni się jako konieczność korespondującej z nimi formy, której nauczyć się musimy jako piękne[40].

40 Juliusz Zieliński, „Uwagi o estetyce ekologicznej w architekturze", w: *Architektura regionalna. Materiały z konferencji*, 59.

## Bibliografia

### Książki i monografie

Biesiekierski Tadeusz, Bocheński Stanisław, Trocka Elżbieta, Wiatrzyk Stanisław, *Elementy i detale architektury regionalnej Dolnośląskiego Pasma Sudetów* (Wrocław: Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego, 1982).

Biesiekierski Tadeusz, Bocheński Stanisław, Trocka Elżbieta, Wiatrzyk Stanisław, Jarosiński Andrzej, Suchodolski Jacek, *Vademecum inwestora i projektanta działającego w rejonie Sudetów Zachodnich* (Wałbrzych: Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego i Nadzoru Budowlanego, 1990).

Biesiekierski Tadeusz, Suchodolski Jacek, Trocka-Leszczyńska Elżbieta, *Architektura na obszarze Sudetów. Sudety Środkowe, Wschodnie i Przedgórze Sudeckie* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1999).

Konopka Marek, Matyaszczyk Dorota, Pustoła-Kozłowska Ewa (red.), *Każde miejsce opowiada swoją historię, czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim* (Poznań: Fundacja Fundusz Współpracy 2001).

Raszeja Elżbieta, Szczepańska Magdalena, Gałecka-Drozda Anna, de Mezer Ewa, Wilkaniec Agnieszka, *Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego w zintegrowanym planowaniu rozwoju* (Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2022).

Suchodolski Jacek, *Regionalizm w kształtowaniu formy architektury współczesnej na obszarze Sudetów* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1996).

Suchodolski Jacek, *Architektura regionalna pogranicza kłodzko-orlickiego / Lidová architektura v kladsko-orlickém pohraničí / Regionale Baukunst des Glatzer Landes und des Adlergebirge-Grenzgebietes* (Kłodzko: Starostwo Powiatowe, 2005).

Suchodolski Jacek, *Regionalna architektura zajazdów i schronisk na ziemi wałbrzyskiej* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2011).

Suchodolski Jacek, *Architektura schronisk górskich w Sudetach* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2014).

Trocka-Leszczyńska Elżbieta, *Wiejska zabudowa mieszkaniowa w rejonie sudeckim* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 1995).

### Czasopisma

Biesiekierski Tadeusz, „Karta Sudecka", *Dolnośląski Przegląd Gospodarczy* 4 (1976): 10.

Biesiekierski Tadeusz, Bocheński Stanisław, Trocka-Leszczyńska Elżbieta, Wiatrzyk Stanisław, „Architektura regionalna Sudetów – problemy kontynuacji", *Architektura* 1-2 (1987): 23–28.

Bocheńska-Skałecka Anna, „Regionalizm w architekturze wsi jako czynnik wpływający na zachowanie tożsamości lokalnych i indywidualnych cech kulturowych", *Architektura Krajobrazu* 3-4 (2005): 112–116.

Chmielewski Wojciech Jan, „Detal regionalny reakcją na procesy globalizacji?", *Zawód: Architekt* 83 (2022): 34–41.
Korzeń Janusz, „Zasady ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego w obszarze Karkonoszy i Gór Izerskich", *Architektura* 1-2 (1987): 41–44.
Kożan Aldona, Balcerek Krzysztof, „Zasady kształtowania przestrzeni wiejskich – rozważania o wartościach wymiernych i kulturowych", *Architektura Krajobrazu* 1-2 (2005): 90–97.
Łuczak Kamila, Leśniak Anna, „Tożsamość miejsca w kontekście architektonicznym", *Przestrzeń / Urbanistyka / Architektura* 1 (2021): 79–90.
Myga-Piątek Urszula, „Pamięć krajobrazu – zapis dziejów w przestrzeni", *Studia Geohistorica* 3 (2015): 29–45.
Ojrzyńska Hanna, „Przemijanie krajobrazu sudeckiej wsi – na przykładzie Gór Bialskich", *Ziemia* LXV (2019): 223–238.
Pirveli Marika, „Od morfologii przez urbomorfologię do morfoznaku", *Przegląd Geograficzny* 4 (2011): 507–529.
Piróg Marek, „Wartości architektury uzdrowiskowej w kontekście ochrony krajobrazu uzdrowisk dolnośląskich", *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych* 3 (2013): 37–44.
Suchodolski Jacek, „Zapomniane schroniska Ziemi Kłodzkiej. O architekturze inspirowanej miejscową tradycją", *Budownictwo i Architektura* 3 (2021): 119–133.

### Rozdziały w monografiach

Biesiekierski Tadeusz, „Pierwiastki tradycji jako inspiracja do kształtowania współczesnej formy w Sudetach", w: *Architektura regionalna, Materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22–23 września 1994 r.* (Wałbrzych: Wydawnictwo „Ziemia Kłodzka", 1996), 5–9.
Pirveli Marika, „Architektura mówi językiem symboli", w: Jałowiecki Bohdan, Majer Andrzej, Szczepański Marek (red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2005), 95–103.
Zieliński Juliusz, „Uwagi o estetyce ekologicznej w architekturze", w: *Architektura regionalna, Materiały z konferencji w Międzygórzu w dniach 22-23 września 1994 r.* (Wałbrzych: Wydawnictwo „Ziemia Kłodzka", 1996), 55–59.

### Netografia

https://ade.niaiu.pl/pl/archipedia/srodowisko-zbudowane (dostęp: 17.03.2023).
https://architektura.muratorplus.pl/konkursy/nowe-domy-przyslupowe-wyniki-konkursu_2286.html (dostęp: 17.03.2023).
https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dialekt;3892421.html (dostęp: 17.03.2023).
https://gazeta.us.edu.pl/node/227431 (dostęp: 17.03.2023).
https://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/publication/18931/edition/17938/content (dostęp: 17.03.2023).

https://powiat.klodzko.pl/download/attachment/1422/dom-ziemi-klodzkiej--katalog-projektow-domow-jednorodzinnych.pdf (dostęp: 17.03.2023).
https://pl.wikipedia.org/wiki/Niwelacja_dialekt%C3%B3w (dostęp: 17.03.2023).
https://sjp.pwn.pl/slowniki/dialekt.html (dostęp: 17.03.2023).
http://webserv.krnap.cz/data/KRNAP2010_Architektura_PLKomplet_www.pdf (dostęp: 17.03.2023).
https://wsjp.pl/haslo/podglad/41279/gwara/4544601/wiejska (dostęp: 17.03.2023).
https://www.bryla.pl/bryla/1,85301,7451457,Chata_sudecka_wiecznie_zywa.html (dostęp: 17.03.2023).

**Źródła ilustracji:**

1. Fot. Lukáš Ildža, https://www.archdaily.com/953926/house-for-parents-in--jeseniky-trtrnast-architekti (dostęp: 17.03.2023).
2. http://www.winiewicz.com/portfolio/dom-w-polanicy/ (dostęp: 17.03.2023).
3. Fot. Bohoto Photography, https://slowhop.com/pl/miejsca/hyttee,zdjecia.html (dostęp: 17.03.2023).
4. Fot. Jiří Hroník, https://www.richardavid.cz/projects/5774521 (dostęp: 17.03.2023).
5. https://www.sanarch.pl/domy?lightbox=dataItem-lces7oo21 (dostęp: 17.03.2023).
6. https://www.bukowypark.pl/hotel/galeria (dostęp: 17.03.2023).
7. https://swieradowzdroj.pl/2810-swieradowzdroj-hotel-sudetia (dostęp: 17.03.2023).
8. Fot. Jakub Skokan i Martin Tůma, BoysPlayNice, https://www.archdaily.com/928217/apart-hotel-svaty-vavrinec-ov-a (dostęp: 17.03.2023).
9. https://www.hrs.de/hotel/hotel-split-hotel-a-restaurace/a-644770/ (dostęp: 17.03.2023).
10. Fotografia Architektury Maciej Lulko, https://q2studio.pl/portfolio/biala--perla/ (dostęp: 17.03.2023).